

27 листопада 1942 р. розстріляли в Галичині 100 заручників, серед них і Андрія П'ясецького. Місце розстрілу – схил Кортумувої гори за Янівським цвинтарем біля Львова.

Так загинув, охороняючи від загарбників рідну землю, патріот, національний герой Андрій П'ясецький, вина якого перед гітлерівцями полягала лише в тому, що він любив рідні ліси та Україну.

1. Фурдичко О. І. Першопостаті українського лісівництва : Нариси до лісової історії / О. І. Фурдичко, В. Д. Бондаренко. – Львів : БІБЛЬОС, 2000. – 369 с.
2. Гайдукевич О. О. Природоохоронна діяльність ГКЦ в Галичині в 20–30-х рр. ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / О. О. Гайдукевич. – Івано-Франківськ, 2007. – 20 с.
3. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДАІЛ України), ф. 409, оп. 1, спр. 1392, 200 арк.
4. Горошко М. Роль греко-католицької церкви у становленні природоохоронної справи та національного лісівництва у 30-ті роки та на початку 40-х років ХХ століття у контексті сучасних екологічних проблем : До 50-річчя від смерті митрополита Андрея Шептицького / М. Горошко, В. Дудок // Український ліс. – 1994. – № 4. – С. 7–9. – 1995. – № 1. – С. 28–30.
5. ЦДАІЛ України, ф. 201, оп. 1, спр. 212, арк. 4–5.
6. Там само, спр. 6129, арк. 33.

Указано, что одним из сотни тысяч национальных героев, которые погибли в борьбе за независимость Украины и сохранение ее природных богатств, был молодой ученый, инженер-лесовод Андрей Пясецкий. Анализируются основные вехи биографии патриота, его научные достижения. Показана борьба ученого-лесовода за ценные природные насаждения Львовщины и обстоятельства его расстрела гитлеровцами.

Ключевые слова: патриоты Украины, военные организации, “Пласт”, ОУН, природные богатства.

The thesis indicates that one of the hundred of thousands of national heroes, who died in the struggle for independence of Ukraine and preservation of natural resources of the land, was a young scientist, forest engineer Andriy Pyasetskyj. The article describes the main milestones in the patriot's biography, his scientific achievements. It shows the forest engineer's fight for valuable natural plantings in Lviv region and circumstances of his shooting by the Nazis.

Key words: patriots of Ukraine, military organizations, “Plast”, Organization of Ukrainian Nationalists, natural resources of the land.

УДК 93/908

Ярослав Треф'як

УПА: СОЦІАЛЬНИЙ І НАЦІОНАЛЬНИЙ СКЛАД

У статті викладено факти, що висвітлюють історичні передумови й причини створення УПА. Подано інформацію про перші загони УПА. Указано територію їх бойових дій. Звернуто увагу на характеристику соціального та національного складу.

Ключові слова: Українська повстанська армія, національно-визвольна боротьба, соціальний і національний склад.

Проблематиці УПА присвячено значну кількість вітчизняних і зарубіжних досліджень. Особливої актуальності вона набуває в період становлення Української незалежної держави. 1991 р. книгозбірня “Просвіта” м. Львів перевидала книгу П. Мірчука “Українська Повстанська Армія 1942–1952” (Мюнхен, 1953). Нарис історії УПА 1942–1952 рр. був першою спробою подати систематичний огляд її діяльності за перших десять років існування.

1993 р. перевидана книга М.Лебеда “Українська Повстанська Армія”. Вона в хронологічному порядку висвітлює генезу, ріст і дії УПА у визвольній боротьбі, указує на причини її створення. Цього ж року надруковано монографію В.Косика “Україна і Німеччина у Другій світовій війні”, яка об’єктивно розкриває суть українсько-німецьких взаємин упродовж 30–40-х рр. ХХ ст., звертає увагу на соціальний і національний склад УПА, участь у бойових діях формувань УПА іноземних громадян.

Значне зацікавлення викликало наукове дослідження І.Андрухів, С.Француза “Станіславщина: двадцять буремних літ (1939–1959)” (Івано-Франківськ, 2000). На основі унікальних документів архівів репресивно-каральних органів НКВС, МВС, НКДБ-МДБ автори висвітлюють національно-визвольну боротьбу жителів Прикарпаття у формуваннях УПА.

Сучасним підходам в оцінюванні УПА присвячена наукова робота І.Патриляка, М.Борюка “Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду” (К., 2010). У книзі подано інформацію про створення перших загонів УПА, їхню кількість, бойові дії на основі радянських і німецьких документів.

Жовтень 1942 р. увійде в історію України багатьма пам’ятними подіями. В умовах напруженого протистояння двох тоталітарних систем – нацистської Німеччини й сталінського СРСР – українські патріоти розпочали організацію перших збройних загонів, які мали виборювати власну незалежну державу. Пізніше вони оформилися в Українську повстанську армію (УПА), яка понад 12 років вела нерівну битву за визволення рідної землі від поневолювачів.

Дехто з дослідників, передусім тих, хто живе реаліями вчорашнього дня, і досі вважає, що УПА – це випадкове явище на теренах України. Насправді, в основі національно-визвольного руху – глибокі історичні корені.

Передумови, що привели до виникнення визначного українського феномену, сягають ще 90-х років ХІХ ст. Саме 1891 року Микола Міхновський разом із Борисом Грінченком, Іваном Липою організували “Братство тарасівців”¹. Його справедливо вважають першою в Україні підпільною націоналістичною структурою. А 1900 року М. Міхновський написав програму, яку назвав “Самостійна Україна”. Це був своєрідний маніфест майбутніх визвольних змагань.

Іншою передумовою нелегкого й складного шляху до створення УПА було становлення української державності 1917–1920 рр. (УНР, Директорія). Незважаючи на невдачі й поразки, вони справили неабиякий вплив на національну свідомість кількох поколінь українців.

Важливою передумовою визвольних змагань стало також створення за кордоном УВО (Українська військова організація) – 1920 р., у Варшаві – ОУН (Організація українських націоналістів) – 1929 р., у Відні. Обидві структури очолив Євген Коновалець. Ще тоді українські націоналісти дійшли висновку, що для успіху визвольних змагань необхідно створити військові відділи, а також їх бойовий вишкіл².

Велика справа набирала все більшого розмаху. Не стало на заваді цьому й організоване більшовиками вбивство Є.Коновальця 1938 року. Уже через рік на Волині було створено перші повстанські відділи “Вовки”. Вони відіграли значну роль у боротьбі з польською колоніальною адміністрацією.

Згодом націоналісти допомагали у становленні Карпатської України. У важких боях з окупантами загинуло 2,5 тис. героїв. Тоді Карпатська Україна не вистояла. Але чимало її захисників вступили до УПА, брали найактивнішу участь у подальших випробуваннях. Саме на Закарпатті пройшов своє бойове хрещення Роман Шухевич, котрий пізніше став головним командиром Української повстанської армії. Значно прискорила ці процеси й німецько-радянська війна. Вона показала слабкість і погану підготовку до протистояння СРСР. Німецький фронт швидко просувався на схід. Уже до кінця 1941 р. гітлерівці захопили майже всю територію України³.

Від початку німецька політика щодо України мала ознаки окупації й колоніалізму. Із цією метою на західноукраїнських землях створили дистрикт “Галичина”, який приєднали до Генеральної губернії. 1 серпня 1941 року Чернівецьку та Ізмаїльську області включили до складу союзника Німеччини – Румунії. Одещину, південні райони Вінницької й західні Миколаївської областей об’єднали в губернаторство “Трансністрія”, яке теж оголосили частиною Румунського королівства. Чернігівщину, Сумщину, Харківщину й Донбас, як прифронтові облас-

ті, підпорядкували безпосередньо німецькому військовому командуванню. Інші українські землі входили до складу рейхскомісаріату “Україна” із центром у Рівному. Очолював його соратник Гітлера Еріх Кох.

Важливою причиною створення УПА було встановлення жорстоких окупаційних режимів: сталінського (1939–1941), гітлерівського (1941–1944), що супроводжувалися масовими розстрілами й репресіями. У результаті радянської Галичини станом на січень 1941 р. було вивезено до Сибіру 54 832 родини з 586 населених пунктів і розстріляно 47 000 осіб⁴.

За період гітлерівської окупації в Івано-Франківській області розстріляно 223 920 осіб⁵. Розпуск та арешт німецькими окупантами Українського державного правління у Львові 9 липня 1941 р. прискорило формування Української повстанської армії⁶.

Перші спроби організувати українську армію на початку німецько-радянської війни здійснили оунівці бандерівського напрямку. Уже 1 липня 1941 року у Львові та його околицях було розповсюджене звернення Крайового провідника ОУН(Б) на українських землях І.Климова із закликом до створення Української національної революційної армії (УНРА).

У м. Косові з оунівських партизанських груп було організовано цілий полк УНРА, який зумів підпорядкувати адміністрацію в районі, не допускаючи на деякий час на його територію угорських окупаційних частин. В обласному центрі – місті Станіслав сформували спеціальну військову команду, яка 7 липня 1941 р. видала розпорядження про реєстрацію всіх військово-вслужбовців української національності. Найбільші досягнення у формуванні УНРА мала Волинь, де керівником ОУН(Б) був енергійний підпільник В.Робітницький. Завдяки йому було сформовано сотню української армії в м. Вишнівці, яка 27 липня 1941 року присягла на вірність Україні та державному правлінню. Аналогічні відділи створені в містечках Корець, Тоша, Клевень, Тучин, Берестечко. Є детальні відомості про діяльність в м. Рівне “Першого куреня Українського Війська імені Холодного Яру”. На 27 липня 1941 р. особовий склад куреня налічував 480 бійців (4 сотні по 120 осіб у кожній). Командував куренем командир “Остап” (С.Качинський) – у майбутньому один із перших командирів УПА⁷.

Уперше абревіатуру УПА в роки Другої світової війни використали не оунівці, а їхні ідеологічні конкуренти.

Тарас Боровець (Бульба) у серпні 1941 р. створив Поліську Січ з назвою “Українська повстанська армія”.

У серпні – жовтні 1942 р. формуються курені УПА в Рівненській області, очолювані С.Качинським (“Остап”), Г.Перегіняком (“Коробка”)⁸. Згідно із Центральним проводом ОУН перші відділи УПА були об’єднані в Українську повстанську армію. Відповідно до Директиви Центрального проводу, 14 жовтня 1942 р. вважається датою створення УПА.

Першим командиром УПА, сформованої на базі групи УПА “Заграва”, призначено Р.Клячківського (Клим Савур)⁹.

Через територіальне поширення дії та реорганізацію УПА створюється пост Головного командира УПА, який очолює Роман Шухевич (Тарас Чупринка), у листопаді 1943 року¹⁰. Р.Клячківський пізніше очолює УПА-Північ.

Проблемою для істориків залишається визначення кількісного складу УПА. Річ у тім, що облікові документи повстанських штабів, головним чином, були знищені, а на підставі уривчастих даних можна встановити лише орієнтовну кількість людей, які перебували в лісовій армії. Ускладнюється ситуація ще й тим фактом, що до повстанських відділів часто додають загони сільської самооборони, які не діяли стаціонарно. Німецькі джерела 1943–1944 рр. оцінювали кількість УПА в 100–200 тис. осіб, розвідка радянських партизанів – у 80–90 тис. осіб¹¹. Згідно з архівними даними Інституту українознавства – 220–300 тис. осіб¹².

Викликає посилену увагу соціальний і національний склад УПА. Щодо соціального походження збройних формувань, то селяни становили близько 92, робітники – 5–7, інтелігенція – 1,5–2%¹³.

Ці факти спростовують намагання радянських істориків показати українських повстанців як зраду відщепенців і буржуазно-поміщицьких елементів.

Цікавою сторінкою діяльності УПА було єднання для спільної боротьби проти гітлерівців і більшовиків представників різних національностей. З весни 1943 р. в УПА починають

створюватися різнонаціональні чоти, сотні та курені, які склалися з утікачів з німецького полону або членів різних німецьких східних “легіонів”, що дезертували зі служби.

Першим в УПА був створений відділ мінометників-грузинів, за іншими джерелами – відділ узбеків. Потім з’явилася сотня волзьких татар. 8 вересня 1943 р. до УПА перейшло 50 узбеків, у ніч з 29 на 30 вересня 1943 р. – 160 азербайджанців. Згодом в УПА було сформовано окремі курені азербайджанців, грузинів та узбеків, сотня татар і навіть російська сотня, а також відділ вірмен у кількості 35 осіб. Крім цього, практично в кожній сотні на Волині 1943–1944 рр. боролися по 5–10 осіб, які були вихідцями з різних республік колишнього СРСР. Ці відділи мали своїх власних командирів, свої національні прапори й свою команду. У бойових акціях проти ворога – як проти німців, так і більшовиків – відзначалися великою завзятістю і навіть героїзмом.

У фронтових зведеннях УПА згадується, наприклад: 25 червня 1943 р. у триденних боях загону УПА під командуванням командира Крука в околицях Теремна на Волині розгромлено радянських партизанів, особливо відзначився відділ грузинів¹⁴. У серпні 1943 р. відділ УПА, складений також з узбеків, грузинів і росіян знищив у боях з німцями в Млинівському районі Рівненської області 60 німців¹⁵.

Організатором створення перших різнонаціональних відділів УПА був командир куреня “Сіроманці”, наддніпрянець, колишній старший лейтенант червоної армії Дмитро Карпенко (Яструб). Перший старшина УПА, нагороджений орденом “Золотий Хрест Бойової Заслуги”¹⁶.

Великий вплив на перехід до УПА представників різних національностей мали листівки-звернення “До пригноблених народів Східної Європи, Кавказу і Середньої Азії”. Змістом служила коротка історія кожного народу в його боротьбі за самостійність, сучасний стан поневолення гітлерівським і сталінським тоталітарними режимами¹⁷.

Важливою подією дружби та бойової співпраці різнонаціональних куренів УПА було проведення першої конференції поневолених народів Східної Європи та Азії 21–22 листопада 1943 р. У ній узяли участь 39 делегатів від 13 народів: азербайджанці – 6, голова делегації – лейтенант Фізул; башкири – 1 делегат Кагарман; білоруси – 2 делегати, голова – Дружний; вірмени – 4 делегати, голова воентехнік Антракт; грузини – 6, голова – майор Тогія; кабардинці – 1, голова – Боксан; казахи – 1, делегат Дежумен; осетинці – 2, голова – Храм; українці – 5, голова – професор Стеценко; татари – 4, голова – Тукай; узбеки – 5, голова – Шірат; черкеси – 1, делегат Джігіт; чувахи – 1, делегат – сержант Скворцов.

Конференцію відкрив професор Стеценко, наголошуючи на співпраці поневолених народів Східної Європи й Азії. Доповіді виголошено на такі теми: “Оцінка сучасного політичного положення” – доповідач професор Турієлі, грузин; “Політичні завдання поневолених народів” – доповідач професор Стеценко. Після дискусії обрано революційну комісію в складі: професор Турієлі – грузин, лейтенант Фізул – азербайджанець, учитель Шірад – узбек, професор Стеценко – українець, агроном Ходжаєв, інженер Озерська – українка¹⁸.

Конференція схвалила постанову та політичне завдання поневолених народів, об’єднаних прагненням спільної боротьби проти Гітлера і Сталіна. Головна ідея – “тільки національні революції поневолених народів припинять безглузду воєнну різню і принесуть світові тривалий мир”. Про значний потенціал різнонаціональних відділів в УПА свідчать такі факти, що з 53 куренів УПА нараховувалося 15 різнонаціональних, у яких числилося близько 20 тисяч представників 24 національностей¹⁹.

Наведені вище факти й документи остаточно розвінчують наклепи колишніх комуністичних ідеологів про те, що ОУН і УПА перейняті зоологічною ненавистю супроти інших національностей.

Пліч-о-пліч з українськими патріотами свій особистісний вимір здійснили в УПА найбільш яскраві представники 24 національностей: росіянин П.Сисоєв, генерал, професор військової академії в Москві, командувач 36-го армійського корпусу. Після втечі з табору військовополонених приєднався до УПА під псевдо “Петро Скірта”²⁰. Ташкент – узбек, колишній капітан червоної армії, очолив відділ узбеків у кількості 60 бійців, загинув 1944 р.; бельгієць Альберт Газенбрук із Брюгге утік з Німеччини й хотів пробратися до Англії через Схід. Прибувши в Дубно на Волині, вирішив приєднатися до УПА. Під псевдонімом “Західний” був призначе-

ний на роботу на радіостанцію при “Вільній Україні” (кодова назва “Афродіта”), де працював як диктор англійською і французькими мовами. У березні 1945 р. вона була виявлена службою НКВС. Під час бою був поранений, потрапив у полон і вивезений з іншими українцями в концентраційний табір у Воркуті. Його звільнили лише 1953 року²¹.

Єврей Ніл Хасевич – художник-оформлювач повстанських журналів, член крайової референтури пропаганди на Рівненщині, загинув 1952 року. Його полотна потрапили до делегатів Генеральної Асамблеї ООН. В УПА діяла деякий час група голландських офіцерів, які втекли з німецької тюрми в Станіславі в кількості 11 офіцерів. Пізніше їх переправили до Угорщини, а потім на батьківщину. Грузин, майор Гогія, очолював грузинський курінь і десятки тисяч інших, які ще чекають відповідних досліджень.

Таким чином, створення Української повстанської армії – це не випадкове явище в українській історії. Йому передували наведені вище передумови й причини. Бойова співпраця в УПА представників різних національностей спростовує наклепи колишніх комуністичних ідеологів про ненависть українських повстанців до інших народів.

1. Підкова І. Довідник з історії України / І. Підкова, Р. Шуст. – К. : Генеза, 1993. – Т. 1. – С. 70.
2. Лебедь М. Українська повстанська армія / М. Лебедь. – Дрогобич : Відродження, 1993. – С. 23.
3. Реабілітовані історією : Івано-Франківська область. Т. 1. – Івано-Франківськ : Лілея, 2000. – С. 9.
4. Андрухів І. Станіславщина: 20 буремних літ (1939–1959) / І. Андрухів, А. Француз. – Рівне ; Івано-Франківськ, 2001. – С. 40.
5. Там само. – С. 99.
6. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / В. Косик. – Париж ; Нью-Йорк ; Львів, 1993. – С. 118.
7. Патриляк І. Україна в роки Другої світової війни / І. Патриляк, М. Боровик. – К., 2010. – С. 334–335.
8. Мірчук П. Українська Повстанська Армія (1942–1952) / П. Мірчук. – Львів, 1991. – С. 27.
9. Патриляк І. Указ. праця. – К., 2010. – С. 361.
10. Мірчук П. Указ. праця. – С. 37.
11. Патриляк І. Указ. праця. – С. 365.
12. Треф’як Я. Правда про УПА / Я. Треф’як // Поліття. – 1992. – № 14. – С. 1–2.
13. Там само.
14. Мірчук П. Указ. праця. – С. 59.
15. Там само.
16. Андрухів І. Указ. праця. – С. 94.
17. Лебедь М. УПА. – Дрогобич, 1992. – С. 66.
18. Мірчук П. Указ. праця. – С. 60.
19. Там само. – С. 208.
20. Косик В. Нариси історії України та Українців / В. Косик. – Івано-Франківськ : Лілея, 2002. – С. 89.
21. Косик В. Україна і Німеччина в Другій світовій війні / В. Косик. – Париж ; Нью-Йорк, 1993. – С. 388.

В статтє изложєны факты, посвящєнные историческим предпосылкам и причинам создания УПА. Подана информация о первых отрядах УПА. Указана территория их боевых действий. Особое внимание автор уделяет характеристике её социального и национального состава.

Ключевые слова: Украинская повстанческая армия, национально-освободительная борьба, социальный и национальный состав.

The article deals with the problem of historic conditions and reasons of forming of the Ukrainian Insurgent (Povstanska) Army, it describes their first divisions. The article reads about the first units of U. P. A. It specifies the area of their hostilities. Attention is paid to social and national composition.

Keywords: Ukrainian Insurgent (Povstanska) Army, National and Liberation fight, social and national composition.